

УДК 343.13:347.962.073.533

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-2.34>

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПРИНЦИПІВ ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ

Кобак Марина Василівна,
начальник відділу забезпечення
судового процесу та аналітично-
статистичної роботи
(Миколаївський окружний
адміністративний суд,
м. Миколаїв, Україна)
старший викладач кафедри
конституційного та адміністративного
права і процесу
(Чорноморський національний
університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна)

У статті досліджено проблеми реалізації слідчим суддею двох принципів кримінального провадження – публічності та диспозитивності. Розкрито сучасне законодавче визначення принципу публічності порівняно з попереднім визначенням у Кримінально-процесуальному кодексі 1960 р. Відзначено, що сучасне трактування принципу публічності зводиться до встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

З'ясовано, що залишено поза увагою необхідність ужиття заходів щодо встановлення заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди. Запропоновано внесення змін до змісту принципу публічності з указівкою на вжиття всіх передбачених законом заходів для встановлення заподіяної шкоди.

Для обґрунтування зазначеного, автор звернувся до визначення правової категорії «публічний інтерес», яка співвідноситься з досліджуваним принципом. Доведено, що публічний інтерес – це інтерес більшості, який спрямований на задоволення інтересів та нормального функціонування суспільства.

Акцентовано увагу на тому, як запропоновані зміни вплинуть на реалізацію слідчим суддею принципу публічності.

Також охарактеризовано сутність принципу диспозитивності в рамках Кримінального процесуального кодексу України. Відзначено вплив досліджуваного принципу на законодавче формування усього тексту КПК України 2012 р. Для аргументації наведено конкретні приклади порівняно з КПК 1960 р. як із боку обвинувачення, так і з боку захисту.

На сучасному етапі виявлено демократичний характер кримінального судочинства. Обґрунтовано, що передбачення принципу диспозитивності в окремій статті сприяє ефективній реалізації сторонами кримінального провадження своїх прав та забезпеченню їх рівності.

Визначено, що слідчий суддя, реалізуючи принцип диспозитивності, по-перше, повинен створювати умови для можливості сторони захисту та сторони обвинувачення вільно використати свої права у межах та способами, які передбачені законодавством; по-друге, вирішувати лише ті питання, які винесені на його розгляд сторонами та віднесені до його повноважень.

Ключові слова: кримінальне провадження, подія, особа, шкода, публічний інтерес, альтернатива, принцип змагальності.

SOME PROBLEMS OF PRACTICAL IMPLEMENTATION BY THE INVESTIGATING JUDGE OF PUBLICITY AND DISPOSITION PRINCIPLES

Kobak Marina Vasylivna,

Chief of Department of Maintenance
of Trial and Analytical-statistical Work
(Nikolaev district administrative court,
Mykolaiv, Ukraine)

Senior Lecturer of the Department
of Constitutional and Administrative Law
and Process

(Black Sea National Petro Mohyla
University, Mykolaiv, Ukraine)

The scientific article explores the problems of the investigative judge's implementation of two principles of criminal proceedings – publicity and dispositiveness. A modern legislative definition of the principle of publicity is disclosed as compared to the previous definition in the Criminal Procedure Code of 1960. It is noted that the modern interpretation of the principle of publicity is reduced to establishing the event of the criminal offense and the person who committed it.

It has been found that the need to take steps to establish a criminal offense is neglected. It is proposed to amend the content of the principle of publicity, with an indication of the implementation of all measures envisaged by law to establish the damage caused.

To substantiate this, the author referred to the definition of a legal category of “public interest”, which is consistent with the principle studied. It is proved that public interest is the interest of the majority, which is aimed at satisfying the interests and normal functioning of society.

Emphasis is placed on how the proposed changes will affect the implementation by the investigating judge of the principle of publicity.

The essence of the principle of dispositiveness within the Criminal Procedure Code of Ukraine is also described. The influence of the studied principle on the legislative formation of the entire text of the CPC of Ukraine in 2012 was noted. Specific examples are given in the case of the prosecution and the defense in comparison with the 1960 CPC.

At present, the democratic nature of criminal justice has been revealed. It is substantiated that the provision of the principle of dispositiveness in a separate article contributes to the effective realization by the parties of criminal proceedings of their rights and ensuring their equality.

It is determined that the investigating judge, in implementing the principle of dispositiveness, must first create the conditions for the defense party and the prosecution party to exercise their rights freely within the limits and in the manner provided by law; second, to address only those issues that have been submitted to it by the parties and are assigned to its powers.

Key words: criminal proceedings, event, person, damage, public interest, alternative, principle of adversarial process.

Вступ. Одним з основних завдань слідчого судді щодо реалізації своїх повноважень є дотримання принципів кримінального провадження як вихідних основоположних ідей, що забезпечують її ефективність та відповідність нормам кримінального процесуального закону. Тому не викликає сумніву необхідність дослідження цих принципів та встановлення проблемних питань їх реалізації слідчим суддею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці засад кримінального провадження присвячено праці багатьох науковців. Ю.П. Аленін, І.Ф. Демидов,

В.Т. Маляренко, Ю.П. Михальчук, К.А. Сляндєва, В.І. Теремецький та багато інших науковців надавали визначення принципів, характеризували їхню структуру, пропонували свої класифікації тощо. У нашому дослідженні розглянемо вплив деяких засад кримінального провадження на діяльність слідчого судді, адже лише законодавче закріплення принципу не означає його успішного втілення в життя.

Метою статті є окреслення деяких проблемних питань під час реалізації слідчим суддею таких принципів кримінального провадження, як публічність та диспозитивність, а саме виявлення неточностей формулювання кримінального процесуальних норм та, відповідно, формування пропозицій щодо їх усунення.

Результати дослідження. Принципи є першоджерелом і становлять основу окремих інститутів кримінально-процесуального права, є гарантіями правосуддя, забезпечують права та свободи людини й громадянина, законні інтереси фізичних і юридичних осіб [1, с. 140].

Публічність та диспозитивність – взаємопов'язані принципи у кримінальному процесі і не можуть існувати один без одного. Залежно від стадій кримінального процесу ці принципи поступаються один одному. Як знайти розумні межі між ними? Як не допустити в сучасних умовах переваги інтересів суспільства над правами та свободами кожної людини, і, звісно, навпаки. Взаємодія диспозитивності і публічності зумовлює існування декількох варіантів розвитку кримінально-процесуальної діяльності.

Побудова кримінального процесу лише на основі публічності або, навпаки, диспозитивності також неможлива, тому перед законодавцем завжди стоїть нелегке завдання – збалансувати, звести до мінімуму публічний примус, щоб захистити, наскільки це можливо, права і свободи людини (диспозитивність). Мінімум примусу, мінімум правообмежень за спроб розкрити злочини – надзвичайно складне питання, що вирішується під час прийняття законодавства. Тоталітарні системи надають перевагу істині, яка здобувається ціною обмеження прав громадян, а в демократичних державах на перше місце ставлять права громадян, якими не можна надмірно жертвувати навіть в ім'я досягнення істини. При цьому розслідування злочинів стає більш складним заняттям, оскільки вимагає поваги до прав громадян. [2, с. 7]. Значна роль у практичній реалізації цього належить слідчому судді.

Почнемо наше дослідження з принципу *публічності*. Зазначений принцип передбачений у ст. 25 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до якої прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за винятком випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також ужити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила [3].

Раніше у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 р. принцип публічності був визначений у ст. 4, де зазначалося, що суд, прокурор, слідчий, орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб винних у вчиненні злочину і до їх покарання [4].

Як бачимо, принцип публічності за КПК 1960 р. більш широко тлумачився, ніж за КПК 2012 р., оскільки включав указівку на покарання.

Незважаючи на те що принцип публічності є предметом дослідження багатьох науковців і широко висвітлюється у науковій літературі, сьогодні, на нашу думку, принцип публічності, визначений у чинному КПК України, потребує уточнення.

Так, зі ст. 25 КПК України можна зробити висновок, що принцип публічності зводиться лише до встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Однак ми вважаємо, що це є не зовсім вірним і суперечить засаді верховенства права, оскільки вжиття заходів щодо встановлення заподіяної шкоди ним не охоплюється.

Для аргументації своєї позиції слід згадати визначення такої правової категорії, що співвідноситься з принципом публічності, як публічний інтерес.

У загальному розумінні в теорії права під публічним інтересом розуміють спільні інтереси, що їх можна розглядати як узагальнення особистих, групових інтересів, без задоволення та реалізації яких неможливо, з одного боку, реалізувати приватні інтереси осіб, а з іншого – неможливо забезпечити цілісність, стабільність та нормальний розвиток організацій, держав, націй, соціальних прошарків та суспільств у цілому [5].

При цьому, як зазначається у науковій літературі, публічний інтерес слугує меті забезпечення цілісності і стійкого функціонування суспільства, має особливий порядок реалізації, носить імперативний характер, на його захисті стоять різні державно-владні інститути, а його реалізація завжди відбувається в інституційних формах [6].

Таким чином, як бачимо, публічний інтерес – це інтерес більшості, який спрямований на задоволення інтересів та нормального функціонування суспільства, а тому, на нашу думку, беззаперечно, це має відобразитися у тлумаченні принципу публічності у ст. 25 КПК України.

На нашу думку, доречно зазначену статтю доповнити вказівкою на вжиття не лише всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, а й заподіяної шкоди цим правопорушенням.

Це, по-перше, буде узгоджуватися з визначеними у чинному КПК України завданнями кримінального провадження, а по-друге, буде заходом забезпечення невідворотності відшкодування заподіяної шкоди.

Отже, пропонуємо ст. 25 КПК України викласти у такій редакції: «Прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за винятком випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також ужити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення, особи, яка його вчинила, та заподіяної шкоди цим правопорушенням».

Таким чином, у разі внесення запропонованої редакції ст. 25 до кримінально-процесуального законодавства країни принцип публічності в діяльності слідчого судді буде полягати у забезпеченні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час вирішення питань, віднесених до повноважень слідчого судді зі здійснення контролю (під час застосування запобіжних заходів, інших заходів забезпечення кримінального провадження тощо).

Не менш важливим є принцип *диспозитивності*, який розкривається у ст. 26 КПК України.

Загальновідомо, що зміст диспозитивності походить із демократичних засад кримінального судочинства, характерних для країн Європи, так званої змагальної чи змішаної форми процесу. Саме за такої моделі в кримінальному процесі більш широко запроваджується можливість альтернативи (обвинувачення підтримує державний обвинувач або ж і сам потерпілий, передбачено можливість судового компромісу тощо). Така активність спрямована передусім на інтереси людини, надаючи їй більш широкий вибір вільної поведінки в рамках закону [7, с. 79].

В Юридичній енциклопедії ми знаходимо, що слово «диспозитивність» походить від латинського *dispositus*, що перекладається українською мовою як упорядкований, розподілений. Диспозитивність визначається як можливість суб'єктів самостійно впорядковувати (регулювати) свої відносини, діяти на власний розсуд: вступати у правовідносини чи ні, визнавати їх зміст, здійснювати свої права або утримуватися від цього, з кількох запропонованих законом або договором варіантів поведінки вибрати оптимальний із погляду власних інтересів. Диспозитивність стосується сфери як приватних, так і публічних відносин. У приватних відносинах диспозитивність визначається принципом: «Дозволено все, що не заборонене законом». Мірилом диспозитивності у приватних відносинах є насамперед закон [8].

Відповідно до ст. 26 КПК України, принцип диспозитивності зводиться до такого: 1) сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та спосіб, передбачених КПК України; 2) відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення тягне за собою закриття кримінального провадження, крім випадків, передбачених КПК України; 3) слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, що винесені на їх розгляд сторонами та віднесені до їх повноважень КПК України; 4) кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається лише на підставі заяви потерпілого. Відмова потерпілого, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення [3].

При цьому слід зазначити, що принцип диспозитивності не просто проголошений у ст. 26 КПК України, ним пронизаний увесь КПК України 2012 р. Аналіз КПК України дає змогу констатувати, що найбільшого свого прояву він набуває у судових стадіях під час реалізації принципу змагальності сторін, в яких сторони надають докази і здійснюють доведення їх переконливості у судді.

Також необхідно звернути увагу, що порівняно з КПК 1960 р. у КПК України 2012 р. принцип диспозитивності значно розширено. Так, сторона обвинувачення може ініціювати (визнати) особу потерпілою за відсутності її заяви (проте за її згодою), заявляти цивільний позов в інтересах громадян, що не спроможні самостійно захистити свої права, самостійно проводити процесуальні дії або надавати доручення оперативним підрозділам; прокурор може самостійно повідомляти особі про підозру або доручити це слідчому; потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим, укласти угоду про примирення з обвинуваченим. Водночас щодо сторони захисту зазначимо, що підозрюваний, обвинувачений мають право на вибір захисника, на побачення з ним до першого допиту, а також на конфіденційність спілкування; сторона захисту має право оскаржувати будь-яке рішення сторони обвинувачення і заявляти будь-яке клопотання. Сторони відкривають одна одній зібрані докази.

Як бачимо, принцип диспозитивності вказує на досить демократичний характер кримінального судочинства за чинним КПК України, а також на змагальний характер кримінального процесу.

При цьому передбачення законодавцем в окремій статті чинного КПК України принципу диспозитивності є безпосереднім доказом становлення і розвитку України як демократичної держави з курсом на реформування інституту кримінального судочинства з урахуванням найкращих європейських традицій.

Отже, новели кримінального процесуального законодавства в частині передбачення принципу диспозитивності в окремій статті сприяють ефективній реалізації стороною обвинувачення та стороною захисту своїх прав та забезпеченню рівності цих сторін у кримінальному провадженні.

У діяльності слідчого судді принцип диспозитивності тісно пов'язаний із принципом змагальності сторін і реалізується шляхом створення умов для можливості сторін кримінального провадження вільно використати свої права у межах та у спосіб, передбачених КПК України. Також слід відзначити, що слідчий суддя повноважний вирішувати лише ті питання, що віднесені на його розгляд сторонами та належать до його повноважень відповідно до КПК України.

Висновки. Після розкриття суті принципу публічності автором з'ясовано його невідповідність завданням кримінального процесу. Для забезпечення невідворотності відшкодування заподіяної правопорушенням шкоди запропоновано іншу редакцію статті КПК України, яка регулює принцип публічності. Також у дослідженні встановлено, що принцип диспозитивності найбільшого свого прояву набуває у судових стадіях під час реалізації принципу змагальності сторін, в яких сторони надають докази і здійснюють доведення їх переконливості у судді. Стверджується, що закріплення принципу диспозитивності в кримінальному провадженні в окремій статті КПК України є прогресивним та демократичним законодавчим кроком. Також встановлено аспекти прояву обох досліджуваних принципів кримінального провадження в діяльності слідчого судді.

Список використаних джерел:

1. Соловей Г.В., Теремецький В.І. Актуальні питання рівності сторін у кримінальному процесі. *Право і безпека*. 2011. № 5(42). С. 139-144.
2. Маляренко В.Т. Про публічність і диспозитивність у кримінальному судочинстві України та їх значення. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 7. С. 2-11.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 23.12.2019).
4. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон Верховної Ради УРСР від 28 грудня 1960 р. № 1001-05. База даних «законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення 23.12.2019).
5. Чернадчук В.Д. Стан та перспективи розвитку бюджетних правовідносин в Україні : монографія. Суми : Університетська книга, 2008. 456 с.
6. Савченко С.В. Співвідношення приватних і публічних інтересів: досвід України. *Форум права*. 2013. № 3. С. 520-528. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_87.pdf (дата звернення: 21.12.2019).
7. Сляднева К.А. Диспозитивність як загальноєвропейський вектор реформування кримінального судочинства. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 76-81.
8. Юридична енциклопедія. 1998. URL: <https://leksika.com.ua/10520521/legal/dispozitivnist> (дата звернення: 21.12.2019).